

Oliynyk O. M., assistant of the hotel and restaurant business department of the Hotel–Restaurant and Tourism Business Faculty, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine, Kyiv), oksana_oliynyk@ukr.net

Historical contextuality of hospitality in Ukraine and the world: problems aspectuality

The paper attempts to outline the historical and chronological retrospective of some aspects of the history of hospitality. Key aspects of the history of hospitality are described. The place and role of the ritual of receiving guests in Ukrainian hospitality tradition as a basic segment of the general history of hospitality in Ukraine is defined.

The article focuses on the formation of a communications component of the history of hospitality; analyzed the relationship and interaction of Ukrainian and European cultures.

Keywords: history of hospitality, hospitality industry, etymology, guest, host, tradition, historiography, culture.

* * *

УДК 94(477.74):351.853«1944/2009»(043.5)

Присяжнюк О. М.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії та методології науки,
Південноукраїнський національний педагогічний
університет ім. К. Д. Ушинського
(Україна, Одеса), a_pank@ukr.net

**ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ
ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ОДЕЩИНИ**

Системна діяльність зі збереження об'єктів культурної спадщини на сучасному етапі не може бути ефективною без вивчення джерельної бази.

Мета роботи полягає у визначенні та систематизації джерельної бази для вивчення історії формування системи охорони культурної спадщини Одещини.

Джерельна база вивчення історії системи охорони культурної спадщини Одещини складається з декількох документальних комплексів, до яких входять практично усі наявні різновиди писемних джерел. З огляду на специфіку радянської доби, документи цього періоду потребують надзвичайно уважного критичного підходу. Це стосується не тільки наведених у документах і газетних публікаціях відомостей про кількісні показники у сфері охорони пам'яток. Йдеться про відтворення історичних реалій, прихованих під ідеологічними штампатами. Потенційна джерельна база з історії системи охорони пам'яток дає підстави робити вірогідні висновки та узагальнення. Залучення існуючої джерельної бази та введення до наукового обігу нових джерел дозволяють вивести на новий рівень дослідження з історії формування системи охорони пам'яток Одещини.

Ключові слова: система охорони, пам'ятка, культурна спадщина, Одещина, джерельна база.

Найактуальнішим завданням духовного відродження України є проблема збереження національної культурної спадщини, і зокрема, об'єктів південно-західного регіону України – сучасної Одеської області, що уособлюють багатотисячолітні досвід, традиції, побут та культуру населення цієї території. Збереження культурної спадщини Одещини неможливе без злагодженої діяльності державних органів, наукових установ, громадських організацій та активних громадян, що, на нашу думку, і є системою охорони культурної спадщини. Системна діяльність зі збереження об'єктів культурної спадщини на сучасному етапі не може бути ефективною без урахування досвіду пам'яткоохоронних інституцій минулого. Основою подальших наукових досліджень історії формування системи охорони культурної спадщини Одещини є вивчення джерельної бази.

Історія формування системи охорони культурної спадщини Одещини до недавнього часу не була об'єктом наукового вивчення. До уваги дослідників потрапляли лише окремі наукові установи та громадські

організації – складові системи чи аспекти історії охорони культурної спадщини Одещини взагалі.

Так, наприклад, науково-дослідницькій діяльності Державного архіву Одеської області (ДАОО) у 60–х – 70–х рр. ХХ ст., як осередку, що приймав активну участь у систематизації відомостей про пам'ятки Одещини, присвячена низка статей відомого архівіста, директора ДАОО – І. О. Хіоні [41; 42].

Вкрай фрагментарно висвітлено в літературі доробок місцевих організацій Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, досвід підготовки одеських томів «Історії міст і сіл УРСР» та «Зводу пам'яток історії та культури». Окремо можна виділити змістовні дослідження доктора історичних наук, старшого наукового співробітника Відділу Північно-Західного Причорномор'я ІА НАН України І. В. Сапожнікова [38], доктора історичних наук, професора завідувача кафедри Нової і новітньої історії ОНУ – О. Б. Дьоміна [11], які присвячені проблемам виявлення, обліку, охорони, збереження пам'яток історії та культури Одещини й підготовки до написання «Зводу». З середини 90–х років ХХ ст. державні органи районних та обласних відділів культури та практично весь загал закладів освіти та науки області проводили кропітку роботу з формування переліку та паспортизації пам'яток Одеської області. Практичні питання пов'язані з роботою Відділу Північно-Західного Причорномор'я Інституту археології НАН України по формуванню зводу пам'яток історії та культури Одеської області розглянуті у студіях І. В. Сапожнікова [39]. Серед місцевих дослідників часів незалежності слід виділити роботи Н. Ф. Щербини, в яких розглядаються питання пов'язані з пам'яткоохоронними осередками та збереженням культурної спадщини через призму розвитку історичного краєзнавства на Одещині в радянський період [43–47].

Актуальність дослідження обумовлюється тим фактом, що сьогодні, в умовах наукової відкритості та демократизації українського суспільства, велика і різноманітна кількість наявних джерел і літератури дає можливість, при їх комплексному використанні, реконструювати та дослідити ключові аспекти історії системи охорони пам'яток культурної спадщини Одещини.

Мета роботи полягає у визначенні та систематизації джерельної бази для вивчення історії формування системи охорони культурної спадщини Одещини.

Для досягнення поставленої у статті мети проаналізовано широку джерельну базу, яка включає не тільки надруковані документи та матеріали державних центрального, обласного та відомчих архівів. Використані й опубліковані у електронних ресурсах мережі Інтернет матеріали місцевих органів влади та електронних періодичних видань. Вони розрізняються за походженням, інформативними можливостями, ступенем об'єктивності, місцем зберігання тощо. Саме наявність різноманітних джерел дозволяє комплексно підійти до аналізу історії формування системи охорони пам'яток в Одеській області. Джерельна база репрезентована групами джерел:

- законодавчі акти, документи центральних і місцевих органів влади;
- діловодна документація;
- матеріали з діяльності громадських організацій і товариств;

– праці діячів охорони пам'яток історії та культури, які розглянуті нами не як історіографічне джерело, а як джерело з історії вивчення пам'яток;

– публікації періодичної преси зазначеного періоду.

Першу групу – законодавчі акти та документи органів влади – складають нормативні та офіційні державні документи, що розкривають напрями розвитку системи органів охорони пам'яток і визначають періоди активізації їх діяльності. Для розуміння процесу становлення пам'ятоохоронної справи важливими є постанови Ради Міністрів УРСР про заходи щодо поліпшення охорони пам'яток, про організацію добровільного Товариства охорони пам'яток тощо. Ці документи опубліковані в окремих збірках «Законодавство про пам'ятки історії та культури» [40] та «Культурне будівництво в Українській РСР» [21; 22]. Частина їх зберігається у державних, центральних та місцевих архівах. Зокрема, таким документом є розроблена в 1989 р. республіканська програма розвитку історичних досліджень та пропаганди історії України, де визначені основні напрямки поліпшення вивчення та пропаганди історії України [23]. Прийняті Закони СРСР (1976 р.) та УРСР (1978 р.) «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» регулювали відносини державних і громадських установ, вказували на всебічне забезпечення охорони пам'яток історії та культури [12; 13]. Завдячуючи затвердженню Постановою Ради Міністрів Української РСР №3076 від 30 грудня 1948 р. «Положенню про охорону пам'яток культури» були визначені правові засади діяльності державних органів охорони культурної спадщини України у тому числі і на Одещині [2].

Документи періоду 1944–1960 рр., свідчать про рішення партії і уряду щодо відбудови культурних закладів республіки взагалі, і Одещини зокрема, їх швидкого подальшого розвитку. Значну цінність для дослідження представляють постанови про відновлення пам'ятоохоронних закладів в місті Одеса, про організацію першого повного музею «Оборона Одеси», про спорудження пам'ятників тощо. Це, зокрема, зазначається в документах опублікованих у збірнику документів «Культурне будівництво в Українській РСР» [21; 22, с. 44, 53].

Провідну роль серед джерел займають архівні документи, які репрезентують другу та третю групи джерел – діловодну документацію, матеріали з діяльності громадських організацій і товариств. Це документи з історії діяльності музеїв та громадських організацій. Більшість з цих документів походить з фондів Державного архіву Одеської області та Архіву Управління охорони об'єктів культурної спадщини Одеської обласної державної адміністрації.

Відомості про основні етапи становлення музейної справи на теренах Одещини, містять матеріали ф.6712 «Музеї Одеси», за їх допомогою можна простежити механізм відкриття окремих музеїв, отримати загальну характеристику їх науково-дослідної роботи, яка в основному торкалась питань пов'язаних з тими чи іншими пам'ятками. Окрему групу матеріалів фонду складають звіти про роботу музеїв та ін. [2; 15; 16; 17; 18; 28; 32; 33]. У фонді зберігаються плани, звіти і довідки про роботу музеїв, списки музеїв, пам'яток та експонатів, стенограми нарад музейних працівників.

Листування музеїв з вищим керівництвом відображає ті серйозні труднощі, з якими зіткнулися музейні заклади Одещини наприкінці 50-х – у першій половині 60-х рр. XX ст., коли на союзному рівні ставились питання скорочення музейної мережі, коштів на утримання культурно-освітніх закладів. Наявні у фонді цінні статистичні матеріали, звіти обласного управління культури – державних органів з охорони пам'яток, окремих музеїв демонструють найрізноманітніші сторони їх діяльності – пошукову, науково-дослідну, експозиційну, фондову, масову роботу, подають відомості про кадри музейних працівників, зростання їх фахового рівня тощо. Призначені для службового користування, вони висвітлюють труднощі та недоліки, які супроводжували роботу музейних закладів, стояли суттєвою перешкодою на шляху їх нормального функціонування.

Окремими фондами зберігаються в Державному архіві Одеської області (ДАОО) матеріали з діяльності ОІКМ та музею «Оборона Одеси». На основі матеріалів фонду «Одеський обласний краєзнавчий музей» (ф.7377) можна зробити висновки щодо проведення співробітниками музею перевірки стану меморіальних дошок та пам'ятних місць присвячених подіям революції [8; 37]. Фонд «Державний музей «Оборона Одеси»» (ф.7375) містить відомості про заснування та діяльність однойменного музею, спорудження нових пам'яток – монументів присвячених подіям і подвигам Великої Вітчизняної війни [29; 35; 36]. Особливий інтерес становлять плани науково-дослідної роботи, що мала виразне пам'ятоохоронне спрямування, та звіти про їх виконання, тематико-експозиційні плани музейних закладів області та рецензії на них, довідки та доповідні записки про роботу державних і народних музеїв, програми наукових конференцій та семінарів з історії Одещини, звіти про археологічні та етнографічні експедиції, збірники документів і матеріалів з історії регіону.

Чимало документів про охорону і збереження історико-культурної спадщини містяться у фонді Р-7935 – «Одеська обласна організація Українського товариства охорони пам'яток історії та культури». Фонд вміщує цілий ряд важливих документів і матеріалів, зокрема постанови Президії правління Товариства, річні звіти, а також інформацію про роботу обласної та районних організацій, інструктивно-методичні листи правління обласної організації, а також списки обраних членів правління Товариства тощо [3; 4; 5; 6; 7; 14; 33; 34]. Водночас, документальні масиви цієї авторитетної громадської організації мають чимало прогалин, пов'язаних з відсутністю стенограм пленумів Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПК), протоколів засідання президії Товариства, деяких організаційно-розпорядчих документів. Наявні ж протоколи і стенограми конференцій та пленумів правління, документи численних секцій, матеріали науково-практичних і науково-методичних конференцій дали змогу, з одного боку, з'ясувати важливу роль цього громадського осередку в розбудові системи охорони пам'яток, а з іншого – побачити непоодинокі прояви формалізму в його роботі, командно-адміністративних методів керівництва і неприхованого ідеологічного диктату з боку владних структур. Втім, слід зауважити, що документи містять і критичні зауваження на адресу

місцевої влади, керівників промислових та сільськогосподарських підприємств, які часто нехтували своїми безпосередніми обов'язками щодо охорони історико-культурної спадщини.

Документи, що стосуються сфери охорони пам'яток історії і культури містить фонд Міністерства культури УРСР Центрального державного архіву вищих органів, ф.7376. За постановою Президії Верховної Ради УРСР у 1953 р. було створено, яке з 1963 р. існувало вже як відділ. До фонду входить листування відділів культури – місцевих державних органів охорони пам'яток з Управлінням музеїв і охорони пам'яток культури при Міністерстві культури, краєзнавчим та іншими музеями області [30].

Важливі матеріали з формування науково-методичних і організаційних засад процесу підготовки до видання «Історії міст і сіл Української РСР», діяльності обласних редакційних колегій, участі наукових установ, вищих навчальних закладів, архівів, бібліотек, музеїв у написанні, рецензуванні та редагуванні нарисів та довідок містяться в фонді Обласної редакційної колегії «Історії міст та сіл. УРСР» (ф.7386). У фонді зберігаються документи багатьох справ про організацію роботи щодо написання тому «Одеська область», а саме рукописи нарисів з авторськими правками, рецензії і зауваження на нариси, методичні вказівки і поради членів Головної редколегії [9; 24; 25; 31].

Крім того змістовні матеріали містить архів Одеського археологічного музею НАН України. Це матеріали, пов'язані з діяльністю одеських археологів по виявленню та вивченню пам'яток археології. Також він вміщує звіти та щоденники багатьох археологічних загонів і експедицій, які працювали на території області впродовж 50–х – 70–х років ХХ ст. Документи відображають картину післявоєнного відновлення вивчення Одещини археологами.

Найбільш цінними для нашого дослідження є матеріали з відомчого архіву Управління охорони об'єктів культурної спадщини Одеської обласної державної адміністрації. Це листування з різними державними та місцевими органами, протоколи засідань колегіальних органів, плани роботи і звітів про її виконання, діловодних записок, довідок, інформацій, інструктивних і методичних листів, які дозволили відтворити загальну картину діяльності органів виконавчої влади та державних установ з охорони пам'яток культурної спадщини періоду незалежної України. Виявлено низку постанов, розпоряджень, наказів про взяття під охорону держави пам'яток археології, історії, містобудування та архітектури, монументального мистецтва, які охоплюють у часі досліджуваній у дисертації радянський період та дали змогу дослідити роботу попередників цього державного органу. До речі ці документи – як окремі так і цілими справами нажаль відсутні у складі фондів Виконавчого комітету Одеської обласної Ради депутатів трудящих (ф.Р–2000 ДАОО). Прикрою особливістю відомчого архіву Управління є повна відсутність систематизації його справ.

Об'єктом ретельного аналізу стали документи і матеріали фонду «Обласна редакційна колегія «Історії міст і сіл Української РСР»» [9; 24; 25; 31]. Передусім вони дозволили відчутти масштабність цього проекту, до реалізації якого, на громадських засадах, були залучені

тисячі краєзнавців і шанувальників історії краю. Опрацювання протоколів засідань обласної редколегії, міських і районних комісій, повсюдно створених у населених пунктах груп сприяння, матеріалів нарад краєзнавчого активу спонукало до висновку про досить чітку і послідовну організацію цього процесу. Водночас листування з Головною редакційною колегією та редакцією «Української радянської енциклопедії», відгуки і рецензії на підготовлені нариси засвідчили серйозні труднощі, з якими мали справу краєзнавці: брак джерел, наукової літератури, фахового вишколу. Загалом зосереджені у фонді джерела підтверджують думку про те, що ця копітка робота стимулювала розвиток вивчення пам'яток регіону освітніми та науковим закладами Одещини і вивела його на якісно новий рівень.

Цей джерельний комплекс доповнюють документи та матеріали, що зберігаються у поточному архіві Управління охорони об'єктів культурної спадщини облдержадміністрації. Оперативно-розпорядча і діловодна документація, службове листування дали змогу зрозуміти загальний соціокультурний контекст, у якому тривав розвиток організацій з охорони пам'яток культурної спадщини на Одещині, з'ясувати чинники еволюції форм і методів державного і політичного керівництва розбудовою їх системи, скласти уявлення про механізм взаємин між державними органами, науковими та громадськими організаціями у цій царині на рівні країни в цілому і окремого регіону.

Складовою частиною джерельної бази є матеріали періодичної преси. У процесі підготовки дисертації було вивчено і проаналізовано матеріали обласних газет «Знамя коммунизма» (1952–1991), «Вечерняя Одесса» (1961–1991), «Чорноморська комуна» (1967–1991), районних газет «Котовські вісті» (1962–1980), «Комунар» (1944–1962), «Радянський Ізмаїл» (1965–1990) та ін. Це дозволило виявити і опрацювати значний масив відомостей про вивчення та дослідження пам'яток, який не вдавалося знайти в інших джерелах й істотно урізноманітнюло і збагатило джерельну базу. Використані матеріали місцевої преси, у свою чергу, поділяються за своєю формою та змістом. Передусім це інформаційні повідомлення про поточні події і відкриття нових пам'яток, проведення наукових конференцій та семінарів. До другої групи публікацій належать статті про діяльність окремих пам'ятоохоронних осередків – музеїв, архівів, бібліотек, громадських організацій. У третю групу доцільно виокремити власне публікації пам'ятоохоронців з історії Одещини, окремих населених пунктів, а також статті про пам'ятки історії та культури регіону.

Необхідно зауважити, що матеріали, оприлюднені у місцевій пресі протягом 40–х – 80–х рр. ХХ ст., відображають тогочасну дійсність з позицій панівної ідеології, а історичне минуле краю – у цілковитій відповідності з догмами радянської історіографії, які, щоправда, варіювалися в часі залежно від політичної кон'юнктури. Перші публікації на цю тему з'явилися в періоді вже у другій половині 50–х – 60–х рр. ХХ ст. із поживленням досліджень пам'яток регіону. Періодична преса являє собою специфічну групу джерел, які містять чимало фактичного матеріалу. Наслідки досліджень пам'яток історії та культури, які проводилися в цей час, могли знайти своє відображення

лише в газетах. Тому вивчення матеріалів, що з'являлись на сторінках тодішньої преси, дозволяє простежити їх основні напрямки, а саме археологічний, етнографічний, музезнавчий та пам'яткознавчий.

До поглибленого вивчення окремих етапів розбудови системи охорони пам'яток на Одещині, як і в Україні в цілому, дослідники звернулися лише у 80-х рр., коли вивчення пам'яток стало важливою складовою вітчизняної науки [10]. Загалом, тоді дослідники тільки окреслили контури проблеми, висвітлили діяльність деяких пам'яткоохоронних осередків регіону і окремих аматорів місцевої старовини. Багатьом публікаціям бракує критичного підходу, аналізу наведених фактів, інколи навіть формальних ознак наукової праці, посилянь на використані джерела. Чимало статей та заміток мають суто методичний або інформаційний характер. Поза увагою більшості авторів залишилися архівні документи і матеріали місцевої преси. До того ж дослідження, оприлюднені до початку 90-х рр. ХХ ст., часто хибують на ідеологічну заангажованість, мають міцне кліше, упереджений добір фактів, ігнорування проблем і труднощів у краєзнавчій роботі.

Важливим джерелом є науковий доробок пам'яткознавців Одещини другої половини ХХ ст. Він може розглядатися як джерело з історії вивчення пам'яток, а не як історіографічне явище. Його репрезентують індивідуальні та колективні монографії, чисельні путівники, популярна література, де відображені пам'ятки Одещини, бібліографічні покажчики краєзнавчої літератури, статті й замітки у наукових, громадсько-політичних і літературних часописах. Чільне місце з-поміж цього розмаїття публікацій посідають видання «Історії міст і сіл Української РСР», здійснені 1969 та 1978 рр. [19; 20]. Вони у концентрованому вигляді втілюють у собі окремі етапи та особливості розвитку системи охорони пам'яток відповідно 60-х, 70-х рр., але 80-ті рр. ХХ ст. вже не були так плодотворно репрезентовані.

На особливу увагу і комплексний аналіз заслуговують збірники матеріалів або тез доповідей обласних і республіканських наукових конференцій, що розглядали питання пов'язані з охороною пам'яток регіону, проведення яких було започатковано у 80-х рр. ХХ ст. [1; 26; 27]. Вони свідчать про інтенсивне зростання чисельності місцевих дослідників, розширення кола проблем, які вивчались, дозволяють з'ясувати загальний науковий, фаховий рівень справи вивчення та збереження пам'яток в регіоні.

Висновки. Отже, джерельна база вивчення історії системи охорони культурної спадщини Одещини складається з декількох документальних комплексів, до яких входять практично усі наявні різновиди писемних джерел. З огляду на специфіку радянської доби, документи цього періоду потребують надзвичайно уважного критичного підходу. Це стосується не тільки наведених у документах і газетних публікаціях відомостей про кількісні показники у сфері охорони пам'яток. Йдеться про відтворення історичних реалій, прихованих під ідеологічними штампами. Потенційна джерельна база з історії системи охорони пам'яток дає підстави робити вірогідні висновки та узагальнення. Залучення існуючої джерельної бази та введення до наукового обігу нових джерел дозволяють вивести на новий рівень дослідження з історії формування системи охорони пам'яток Одещини.

Список використаних джерел

1. Воспитание историей: Тез. Первой областной историко-краеведческой науч.-практ. конф., посвященной 200-летию г. Одессы (27–28 июня 1989 г.) / Одесский краеведческий музей. – Одесса, 1989. – 176 с.
2. Деякі методичні поради щодо збору матеріалів для народних музеїв. – ДАОО. – Ф.6712 (Музеї Одеси). – Оп.1. – Спр.142: Матеріали про роботу музеїв (інформації, довідки, доповідні записки, стислі звіти про роботу). – 1970 р. – Арк.66–71.
3. Довідка про роботу Одеської обласної організації Товариства за 1967 р. – ДАОО. – Ф.Р-7935 (Одеська обласна організація УТОПШК). – Оп.1. – Спр.5: Довідка про роботу Одеської обласної організації, про стан античних міст та поселень на території Одеської області та пропозицій про необхідні заходи щодо їх збереження, утримання та ін. – 1968 р. – Арк.49.
4. Довідка про роботу Одеської обласної організації УТОПШК щодо пропаганди і популяризації пам'яток історії та культури за 1965 р. та за 1967 р. – ДАОО. – Ф.Р-7935 (Одеська обласна організація УТОПШК). – Оп.1. – Спр.6: Довідка про роботу Одеської обласної організації УТОПШК щодо пропаганди і популяризації пам'яток історії та культури за 1965 р. та за 1967 р. – 1966 р. – Арк.1–12.
5. Довідка про роботу правління Одеської обласної організації товариства охорони пам'яток історії та культури за 1982 р. – ДАОО. – Ф.7935 (Одеська обласна організація УТОПШК). – Оп.1. – Спр.236: Річні звіти про роботу правлінь міських та районних організацій товариства за 1979 р. Т.І. – 1982 р. – Арк.3–48.
6. Довідка про роботу правління Одеської обласної організації УТОПШК у дев'ятій п'ятирічці і основних завдань діяльності у десятиї п'ятирічці. – ДАОО. – Ф.Р-7935 (Одеська обласна організація УТОПШК). – Оп.1. – Спр.96: Довідка про роботу правління Одеської обласної організації УТОПШК у дев'ятій п'ятирічці і основних завдань діяльності у десятиї п'ятирічці. – Арк.1–13.
7. Довідка про роботу правління Одеської обласної організації УТОПШК за 1970–1972 рр. – ДАОО. – Ф.Р-7935 (Одеська обласна організація УТОПШК). – Оп.1. – Спр.82: Довідка про роботу правління Одеської обласної організації УТОПШК за 1970–1972 рр. – 1973 р. – Арк.20.
8. Довідка про стан і заходи поліпшення роботи музеїв і краєзнавчої роботи в Одеській області. – ДАОО. – Ф.7377 (Одеський обласний краєзнавчий музей). – Оп.1. – Спр.16: Річний звіт про роботу музею за 1953 р. – 1975 р. – Арк.43–49.
9. Довідка про створення групи наукових редакторів для завершення роботи над матеріалами щодо видання «Історії міст і сіл УРСР. Одеська область». – ДАОО. – Ф.Р-7386 (Обласна редакційна колегія «Історії міст та сіл УРСР»). – Оп.1. – Спр.2: Постанови секретаріату Одеського обкому КП України про хід підготовки видання, про недоліки в роботі та по іншим питанням, пов'язаним з створенням тому. – 1963 р. – Арк.16–18.
10. Дьомін М. М. Першочергові заходи для виявлення та охорони нерухомих пам'яток культурної спадщини / М. М. Дьомін // Вісник УТОПШК. – 2003. – №1. – С.65–70.
11. Дьомін О. Б. Проблеми вивчення пам'яток історії та культури у «Зводі історії і культури України по Одеській області» / О. Б. Дьомін // Шоста Всеукраїнська конференція з історичного краєзнавства / ІУ НАН України. – Луцьк, 1993. – С.185–186.
12. Закон УССР «Об охроне и использовании памятников истории и культуры». – К., 1980. – 23 с.
13. Закон УРСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» прийнятий на Восьмій сесії Верховної Ради УРСР дев'ятого скликання 13 листопада 1978 р. – К., 1980. – 22 с.
14. Звіт про наявність пам'ятників історії та культури в Одеській області за 1983 р. – ДАОО. – Ф.Р-7935 (Одеської обласної організації УТОПШК). – Оп.1. – Спр.271: Довідки та звіти про роботу правління по виконанню річного плану, про досвід використання пам'яток історії та культури у патріотичному та інтернаціональному вихованні трудящих. – 1984 р. – Арк.22–35.
15. Звіт про роботу музеїв Одеської області за 1970 р. – ДАОО. – Ф.Р-6712 (Музеї Одеси). – Оп.1. – Спр.425: Документи (плани, доповідні записки) та листування про роботу музеїв. Т.І. – 1971 р. – Арк.195.
16. Звіт про роботу Одеського археологічного музею за 1964 р. – ДАОО. – Ф.Р-6712 (Музеї Одеси). – Оп.1. – Спр.142: Матеріали про роботу музеїв (інформації, довідки, доповідні записки, короткі звіти про роботу). – 1965 р. – Арк.80–89.

17. Звіт про роботу Одеського державного історико-краєзнавчого музею за 1964 р. – ДАОО. – Ф.6712 (Музеї Одеси). – Оп.1. – Спр.142: Звіт про роботу Одеського державного історико-краєзнавчого музею за 1964 р. – 1965 р. – Арк.35–37.
18. Звіт про роботу Одеського обласного управління оргкомітету щодо проведення огляду роботи музеїв за 1970 р. – ДАОО. – Ф.6712 (Музеї Одеси). – Оп.1. – Спр.425: Звіт про роботу Одеського обласного управління оргкомітету щодо проведення огляду роботи музеїв за 1970 р. – 1971 р. – Арк.156–159.
19. Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. Одеська область. – К., 1969. – 910 с.
20. Історія городів і сіл Української РСР: в 26 т. Одеська область. – К., 1978. – 866 с.
21. Культурне будівництво в Українській РСР. – К.: Держполітвидав, 1959. – Т.1. – 888 с.
22. Культурне будівництво в Українській РСР. – К.: Держполітвидав, 1959. – Т.2. – 664 с.
23. Лист ідеологічного відділу ЦК Компартії України про виконання постанови ЦК партії від 31 січня 1989 р. «Про розробку республіканської програми історичних досліджень, поліпшення вивчення та пропаганди історії Української РСР». – ЦДАВО. – Ф.1 (ЦК Компартії України). – Оп.11. – Спр.20: Звіти, довідки, листування. – 1990 р. – Арк.12–33.
24. Методические указания главной редколлегии «Истории городов и сел УССР». – ДАОО. – Ф.Р-7386 (Обласної редакційної колегії «Історії міст та сіл УРСР»). – Оп.2. – Спр.1: Методические указания главной редколлегии «Истории городов и сел УССР». – 1975–1978 рр. – Арк.2–26.
25. О мероприятиях по завершению работы над изданием «История городов и сел УССР Одесская область». – ДАОО. – Ф.Р-7386 (Обласної редакційної колегії «Історії міст та сіл УРСР»). – Оп.1. – Спр.2: О мероприятиях по завершению работы над изданием «История городов и сел УССР Одесская область». – 1972 р. – Арк.26.
26. Одесі – 200: мат-ли міжн. наук.–теорет. конф., присвяченої 200-річчю міста / Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова (Одеса, 1–3 вересня 1994 р.). – Одеса, 1994. – Ч.1. – 192 с.
27. Одесі – 200: мат-ли міжн. наук.–теорет. конф., присвяченої 200-річчю міста / Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова (Одеса, 1–3 вересня 1994 р.). – Одеса, 1994. – Ч.2. – 175 с.
28. Пам'ятка краєзнавцям Одеської області. – ДАОО. – Ф.6712 (Музеї Одеси). – Оп.1. – Спр.71: Довідка про роботу народних музеїв. – 1968 р. – Арк.4–9.
29. Постанова Ради Міністрів Української РСР №1236 від 29 жовтня 1962 р. «Про впорядкування справи обліку, реєстрації та охорони історико-архітектурних пам'яток УРСР». – Поточний архів Управління охорони об'єктів культурної спадщини облдержадміністрації.
30. Постанова Ради Міністрів УРСР від 31 січня 1989 р. №37. «Про затвердження Генерального плану м. Одеси» – Поточний архів Управління охорони об'єктів культурної спадщини облдержадміністрації.
31. Постановление и методические указания главной редакционной коллегии «Истории городов и сел. Украинской ССР» 1963–1969 гг. – ДАОО. – Ф.Р-7386. – Оп.1. – Спр.1: Постановление и методические указания главной редакционной коллегии «Истории городов и сел. Украинской ССР». – Арк.71.
32. Про хід виконання соціалістичних зобов'язань музеями області у зв'язку з підготовкою до 50-річчя радянської влади. – ДАОО. – Ф.6712 (Музеї Одеси). – Оп.1. – Спр.142: Про хід виконання соціалістичних зобов'язань музеями області у зв'язку з підготовкою до 50-річчя радянської влади. – Арк.138–153.
33. Протокол засідання правління Одеської обласної організації УТОПІК за 1966 р. – ДАОО. – Ф.Р-7935 (Одеської обласної організації УТОПІК). – Оп.1. – Спр.2: Протоколи засідань президіуму. – 1967 р. – Арк.2–5.
34. Річний звіт Одеської обласної організації УТОПІК про роботу юнацької секції за 1982 р. – ДАОО. – Ф.Р-7935 (Одеської обласної організації УТОПІК). – Оп.1. – Спр.347: Річний звіт про роботу секції дітей та юнацтва за 1982 р. – 1983 р. – Арк.1–15.
35. Річний звіт про роботу музею «Оборона Одеси» за 1947 р. – ДАОО. – Ф.7375 (Музей «Оборони Одеси»). – Оп.1. – Спр.7: Річний звіт про роботу музею за 1947 р. – 1948 р. – Арк.2–9.
36. Річний звіт про роботу музею «Оборона Одеси» за 1953 р. – ДАОО. – Ф.7375 (Музей «Оборони Одеси»). – Оп.1. – Спр.52: Річний звіт про роботу музею за 1953 р. – 1954 р. – Арк.1–28.
37. Річний звіт про роботу Одеського обласного краєзнавчого музею за 1953 р. – ДАОО. – Ф.7377 (Одеський обласний краєзнавчий музей). – Оп.1. – Спр.16: Річний звіт про роботу музею за 1953 р. – 1954 р. – Арк.1–8.
38. Сапожников И. В. Авторская библиография: 1975–2006 / Игорь Викторович Сапожников / Издат. дом «Аудитория». – Одесса; Ильичевск: ООО «Гратек», 2006. – 80 с.
39. Сапожников И. Археологические разведки для «Свода памятников истории и культуры Одесской области» в 1988 г. / И. Сапожников // Воспитание историей: тез. Первой обл. ист.–краевед. науч.–практ. конф., посв. 200-летию Одессы. – Одесса, 1989. – С.121–123.
40. Статут Українського товариства охорони пам'яток історії та культури: Проект. – К.: Реклама, 1966. – 23 с.
41. Хіоні І. Участь Одеського облдержархіву в написанні «Історії міст і сіл УРСР» / І. Хіоні // Архіви України. – 1975. – №3. – С.54–57.
42. Хіоні І. Одеського обласний державний архів / І. Хіоні // Ювілейна наукова сесія, присвячена 100-річчю Одеського держ. ун-ту / ОДУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 1965. – С.68–71.
43. Щербина Н. Ф. Діяльність Одеського археологічного товариства в розвитку історичного краєзнавства на Одещині / Н. Ф. Щербина // Матеріали Шостої Сумської наук. іст.–краєзн. конф. – Суми, 2005. – С.258–261.
44. Щербина Н. Ф. Діяльність Одеської обласної організації УТОПІК із збереження історико-культурної спадщини (60–80-ті рр. XX ст.) / Н. Ф. Щербина // Науковий вісник / Одеський держ. економ. ун-т. – 2006. – №5 (25). – С.172–179.
45. Щербина Н. Ф. Історія написання «Історії міст і сіл Української РСР. Одеська область» як джерело вивчення історичного краєзнавства / Н. Ф. Щербина // Матеріали Всеукраїнської наук.–практ. конф. «Сучасний соціокультурний простір 2004»: у 2 ч. – К.: ТОВ ТК «Меганом», 2004. – Ч.1. – С.135–137.
46. Щербина Н. Ф. Науковий доробок краєзнавців як об'єкт вивчення історичного краєзнавства на Одещині у II половині 50-х – 80-ті рр. XX ст. / Н. Ф. Щербина // Науковий вісник / Одеський держ. економ. ун-т. – 2005. – №6 (18). – С.135–143.
47. Щербина Н. Ф. Деякі аспекти розвитку археології в контексті історичного краєзнавства на Одещині / Н. Ф. Щербина // Науковий вісник / Одеський держ. економ. ун-т. – 2005. – №6 (18). – С.136–143.

References

1. *Vospitanie istoriej: Tez. Pervoj oblastnoj istoriko-kraevedcheskoj nach.-prakt. konf., posvjashhennoj 200-letiju g. Odessy (27–28 ijunja 1989 g.) / Odesskij kraevedcheskij muzej. – Odessa, 1989. – 176 s.*
2. *Dejaki metodychni porady shhodo zboru materialiv dlja narodnyh muzei'v. – DАОО. – F.6712 (Muzei' Odesy). – Op.1. – Spr.142: Materialy pro robotu muzei'v (informacii, dovidky, dopovidni zapysky, stysli zvity pro robotu). – 1970 r. – Ark.66–71.*
3. *Dovidka pro robotu Odes'koi' oblasnoi' organizacii' Tovarystva za 1967 r. – DАОО. – F.R-7935 (Odes'ka oblasna organizacija UTOPIK). – Op.1. – Spr.5: Dovidka pro robotu Odes'koi' oblasnoi' organizacii', pro stan antychnyh mist ta poselen' na terytorii' Odes'koi' oblasti ta propozycij pro neobhidni zahody shhodo i'h zberezhennja, utrymannja ta in. – 1968 r. – Ark.49.*
4. *Dovidka pro robotu Odes'koi' oblasnoi' organizacii' UTOPIK shhodo propagandy i populjaryzacii' pam'jatok istorii' ta kul'tury za 1965 r. ta za 1967 r. – DАОО. – F.R-7935 (Odes'ka oblasna organizacija UTOPIK). – Op.1. – Spr.6: Dovidka pro robotu Odes'koi' oblasnoi' organizacii' UTOPIK shhodo propagandy i populjaryzacii' pam'jatok istorii' ta kul'tury za 1965 r. ta za 1967 r. – 1966 r. – Ark.1–12.*
5. *Dovidka pro robotu pravlinnja Odes'koi' oblasnoi' organizacii' tovarystva ohorony pam'jatok istorii' ta kul'tury za 1982 r. – DАОО. – F.7935 (Odes'ka oblasna organizacija UTOPIK). – Op.1. – Spr.236: Richni zvity pro robotu pravlin' mis'kyh ta rajonnyh organizacij tovarystva za 1979 r. T.I. – 1982 r. – Ark.3–48.*
6. *Dovidka pro robotu pravlinnja Odes'koi' oblasnoi' organizacii' UTOPIK u dev'jatyj p'jatyrichci i osnovnyh zavdan' dijat'nosti u desjatyj p'jatyrichci. – DАОО. – F.R-7935 (Odes'ka oblasna organizacija UTOPIK). – Op.1. – Spr.96: Dovidka pro robotu pravlinnja Odes'koi' oblasnoi' organizacii' UTOPIK u dev'jatyj p'jatyrichci i osnovnyh zavdan' dijat'nosti u desjatyj p'jatyrichci. – Ark.1–13.*

7. Dovidka pro robotu pravlinnja Odes'koi' oblasnoi' organizacii' UTOPIK za 1970–1972 rr. – DAOO. – F.R–7935 (Odes'ka oblasna organizacija UTOPIK). – Op.1. – Spr.82: Dovidka pro robotu pravlinnja Odes'koi' oblasnoi' organizacii' UTOPIK za 1970–1972 rr. – 1973 r. – Ark.20.
8. Dovidka pro stan i zahody polipshennja roboty muzei'v i krajeznavchoi' roboty v Odes'kij oblasti. – DAOO. – F.7377 (Odes'kij oblasnyj krajeznavchij muzej). – Op.1. – Spr.16: Richnyj zvit pro robotu muzeju za 1953 r. – 1975 r. – Ark.43–49.
9. Dovidka pro stvorennya grupy naukovyh redaktoriv dlja zavershennja roboty nad materialamy shhodo vydannja «Istorii' mist i sil URSS. Odes'ka oblast'». – DAOO. – F.R–7386 (Oblasna redakciynja kolegiya «Istorii' mist ta sil URSS»). – Op.1. – Spr.2: Postanova sekretariatu Odes'kogo obkomu KP Ukrai'ny pro hid pidgotovky vydannja, pro nedoliki v roboti ta po inshym pytannjam, pov'jazanym z stvorennyam tomu. – 1963 r. – Ark.16–18.
10. D'omin M. M. Pershochergovi zahody dlja vyjavlennja ta ohorony neruhomyh pam'jatok kul'turnoi' spadshhyny / M. M. D'omin // Visnyk UTOPIK. – 2003. – №1. – S.65–70.
11. D'omin O. B. Problemy vyvchennja pam'jatok istorii' ta kul'tury u «Zvodi istorii' i kul'tury Ukrai'ny po Odes'kij oblasti» / O. B. D'omin // Shosta Vseukrai'ns'ka konferencija z istorychnogo krajeznavstva / IJU NAN Ukrai'ny. – Luc'k, 1993. – S.185–186.
12. Zakon USSR «Ob ohrane i ispol'zovanii pamjatnikov istorii i kul'tury». – K., 1980. – 23 s.
13. Zakon URSS «Pro ohoronu i vykorystannja pam'jatok istorii' ta kul'tury» pryjnatyj na Vos'mij sesii' Verhovnoi' Rady URSS dev'jatogo sklykannja 13 lystopada 1978 r. – K., 1980. – 22 s.
14. Zvit pro najavnist' pam'jatnykiv istorii' ta kul'tury v Odes'kij oblasti za 1983 r. – DAOO. – F.R–7935 (Odes'koi' oblasnoi' organizacii' UTOPIK). – Op.1. – Spr.271: Dovidky ta zvity pro robotu pravlinnja po vykonannju richnogo planu, pro dosvid vykorystannja pam'jatok istorii' ta kul'tury u patriotychnomu ta internacional'nomu vyhovanni trudjashyh. – 1984 r. – Ark.22–35.
15. Zvit pro robotu muzei'v Odes'koi' oblasti za 1970 r. – DAOO. – F.R–6712 (Muzei' Odesy). – Op.1. – Spr.425: Dokumenty (plany, dopovidni zapysky) ta lystuvannja pro robotu muzei'v. T.I. – 1971 r. – Ark.195.
16. Zvit pro robotu Odes'kogo arheologichnogo muzeju za 1964 r. – DAOO. – F.R–6712 (Muzei' Odesy). – Op.1. – Spr.142: Materialy pro robotu muzei'v (informacii', dovidky, dopovidni zapysky, korotki zvity pro robotu). – 1965 r. – Ark.80–89.
17. Zvit pro robotu Odes'kogo derzhavnogo istoryko–krajeznavchogo muzeju za 1964 r. – DAOO. – F.6712 (Muzei' Odesy). – Op.1. – Spr.142: Zvit pro robotu Odes'kogo derzhavnogo istoryko–krajeznavchogo muzeju za 1964 r. – 1965 r. – Ark.35–37.
18. Zvit pro robotu Odes'kogo oblasnogo upravlinnja orgkomitetu shhodo provedennja ogljadu roboty muzei'v za 1970 r. – DAOO. – F.6712 (Muzei' Odesy). – Op.1. – Spr.425: Zvit pro robotu Odes'kogo oblasnogo upravlinnja orgkomitetu shhodo provedennja ogljadu roboty muzei'v za 1970 r. – 1971 r. – Ark.156–159.
19. Istorija mist i sil Ukrai'ns'koi' RSR: v 26 t. Odes'ka oblast'. – K., 1969. – 910 s.
20. Istorija gorodov i sel Ukrainskoj RSR: v 26 t. Odeskaja oblast'. – K., 1978. – 866 s.
21. Kul'turne budivnytvo v Ukrai'ns'kij RSR. – K.: Derzhpolityvdav, 1959. – T.1. – 888 s.
22. Kul'turne budivnytvo v Ukrai'ns'kij RSR. – K.: Derzhpolityvdav, 1959. – T.2. – 664 s.
23. Lyst ideologichnogo viddilu CK Kompartii' Ukrai'ny pro vykonannja postanovy CK partii' vid 31 sichnja 1989 r. «Pro rozrobku respublikans'koi' programy istorychnyh doslidzen', polipshennja vyvchennja ta propagandy istorii' Ukrai'ns'koi' RSR.». – CDAVO. – F.1 (CK Kompartii' Ukrai'ny). – Op.11. – Spr.20: Zvity, dovidky, lystuvannja. – 1990 r. – Ark.12–33.
24. Metodicheskie ukazaniya glavnoj redkollegii «Istorii gorodov i sel URSS». – DAOO. – F.R–7386 (Oblasnoi' redakciynoi' kolegiij «Istorii' mist ta sil URSS»). – Op.2. – Spr.1: Metodicheskie ukazaniya glavnoj redkollegii «Istorii gorodov i sel URSS». – 1975–1978 rr. – Ark.2–26.
25. O meroprijatjah po zaversheniju raboty nad izdaniem «Istorija gorodov i sel URSS Odeskaja oblast'». – DAOO. – F.R–7386 (Oblasnoi' redakciynoi' kolegiij «Istorii' mist ta sil URSS»). – Op.1. – Spr.2: O meroprijatjah po zaversheniju raboty nad izdaniem «Istorija gorodov i sel URSS Odeskaja oblast'». – 1972 r. – Ark.26.
26. Odesi – 200: mat–ly mizhn. nauk.–teoret. konf., prysvjachenoi' 200–richu mista / Odes'kij derzh. un–t im. I. I. Mechnykova (Odesa, 1–3 veresnja 1994 r.). – Odesa, 1994. – Ch.1. – 192 s.
27. Odesi – 200: mat–ly mizhn. nauk.–teoret. konf., prysvjachenoi' 200–richu mista / Odes'kij derzh. un–t im. I. I. Mechnykova (Odesa, 1–3 veresnja 1994 r.). – Odesa, 1994. – Ch.2. – 175 s.
28. Pam'jatka krajeznavcjam Odes'koi' oblasti. – DAOO. – F.6712 (Muzei' Odesy). – Op.1. – Spr.71: Dovidka pro robotu narodnyh muzei'v. – 1968 r. – Ark.4–9.
29. Postanova Rady Ministriv Ukrai'ns'koi' RSR №1236 vid 29 zhovtnja 1962 r. «Pro vporjadkuvannja spravy obliku, rejestracii' ta ohorony istoryko–arhitekturnyh pam'jatnykiv URSS». – Potochnyj arhiv Upravlinnja ohorony ob'ektiv kul'turnoi' spadshhyny oblderzhadministracii'.
30. Postanova Rady Ministriv URSS vid 31 sichnja 1989 r. №37. «Pro zatverdzhennja General'nogo planu m. Odesy». – Potochnyj arhiv Upravlinnja ohorony ob'ektiv kul'turnoi' spadshhyny oblderzhadministracii'.
31. Postanovlenie i metodicheskie ukazaniya glavnoj redakcionnoj kolegiij «Istorii gorodov i sel Ukrainskoj SSR» 1963–1969 gg. – DAOO. – F.R–7386. – Op.1. – Spr.1: Postanovlenie i metodicheskie ukazaniya glavnoj redakcionnoj kolegiij «Istorii gorodov i sel Ukrainskoj SSR». – Ark.71.
32. Pro hid vykonannja socialistychnyh zobov'jazan' muzejamy oblasti u zv'jazku z pidgotovkoju do 50–richchja radjans'koi' vlady. – DAOO. – F.6712 (Muzei' Odesy). – Op.1. – Spr.142: Pro hid vykonannja socialistychnyh zobov'jazan' muzejamy oblasti u zv'jazku z pidgotovkoju do 50–richchja radjans'koi' vlady. – Ark.138–153.
33. Protokol zasidannja pravlinnja Odes'koi' oblasnoi' organizacii' UTOPIK za 1966 r. – DAOO. – F.R–7935 (Odes'koi' oblasnoi' organizacii' UTOPIK). – Op.1. – Spr.2: Protokoly zasidan' pryzydiumu. – 1967 r. – Ark.2–5.
34. Richnyj zvit Odes'koi' oblasnoi' organizacii' UTOPIK pro robotu junac'koi' sekcii' za 1982 r. – DAOO. – F.R–7935 (Odes'koi' oblasnoi' organizacii' UTOPIK). – Op.1. – Spr.347: Richnyj zvit pro robotu sekcii' ditej ta junactva za 1982 r. – 1983 r. – Ark.1–15.
35. Richnyj zvit pro robotu muzeju «Oborona Odesy» za 1947 r. – DAOO. – F.7375 (Muzej «Oborony Odesy»). – Op.1. – Spr.7: Richnyj zvit pro robotu muzeju za 1947 r. – 1948 r. – Ark.2–9.
36. Richnyj zvit pro robotu muzeju «Oborona Odesy» za 1953 r. – DAOO. – F.7375 (Muzej «Oborony Odesy»). – Op.1. – Spr.52: Richnyj zvit pro robotu muzeju za 1953 r. – 1954 r. – Ark.1–28.
37. Richnyj zvit pro robotu Odes'kogo oblasnogo krajeznavchogo muzeju za 1953 r. – DAOO. – F.7377 (Odes'kij oblasnyj krajeznavchij muzej). – Op.1. – Spr.16: Richnyj zvit pro robotu muzeju za 1953 r. – 1954 r. – Ark.1–8.
38. Sapozhnikov I. V. Avtorskaja bibliografija: 1975–2006 / Igor' Viktorovich Sapozhnikov / Izdat. dom «Auditorija». – Odesa; Il'ichevsk: OOO «Gratek», 2006. – 80 s.
39. Sapozhnikov I. Arheologicheskie razvedki dlja «Svoda pamjatnikov istorii i kul'tury Odeskoi oblasti» v 1988 g. / I. Sapozhnikov // Vospitanie istoriej: tez. Pervoj oblastn. ist.–kraeved. nauch.–prakt. konf., posv. 200–letiju Odesy. – Odesa, 1989. – S.121–123.
40. Statut Ukrai'ns'kogo tovarystva ohorony pam'jatok istorii' ta kul'tury: Proekt. – K.: Reklama, 1966. – 23 s.
41. Hioni I. Uchast' Odes'kogo oblderzhzharihu v napsanni «Istorii' mist i sil URSS» / I. Hioni // Arhiv Ukrai'ny. – 1975. – №3. – S.54–57.
42. Hioni I. Odes'kogo oblasnyj derzhavnyj arhiv / I. Hioni // Juvilejna naukova sesija, prysvjachena 100–richchju Odes'kogo derzh. un–tu / ODU im. I. I. Mechnykova. – Odesa, 1965. – S.68–71.
43. Shherbyna N. F. Dijal'nist' Odes'kogo arheologichnogo tovarystva v rozvytku istorychnogo krajeznavstva na Odeshhyni / N. F. Shherbyna // Materialy Shostoij Sums'koi' nauk. ist.–krajezn. konf. – Sumy, 2005. – S.258–261.
44. Shherbyna N. F. Dijal'nist' Odes'koi' oblasnoi' organizacii' UTOPIK iz zberzhennja istoryko–kul'turnoi' spadshhyny (60–80–ti rr. XX st.) / N. F. Shherbyna // Naukovyj visnyk / Odes'kij derzh. ekonom. un–t. – 2006. – №5 (25). – S.172–179.
45. Shherbyna N. F. Istorija napsannja «Istorii' mist i sil Ukrai'ns'koi' RSR. Odes'ka oblast'» jak dzerelo vyvchennja istorychnogo krajeznavstva / N. F. Shherbyna // Materialy Vseukrai'ns'koi' nauk.–prakt. konf. «Suchasnyj sociokul'turnyj prostir 2004»: u 2 ch. – K.: TOV TK «Meganom», 2004. – Ch.1. – S.135–137.
46. Shherbyna N. F. Naukovyj dorobok krajeznavciv jak ob'jekt vyvchennja istorychnogo krajeznavstva na Odeshhyni u II polovyni 50–h – 80–ti rr. XX st. / N. F. Shherbyna // Naukovyj visnyk / Odes'kij derzh. ekonom. un–t. – 2005. – №6 (18). – S.135–143.
47. Shherbyna N. F. Dejaki aspekty rozvytku arheologii' v konteksti istorychnogo krajeznavstva na Odeshhyni / N. F. Shherbyna // Naukovyj visnyk / Odes'kij derzh. ekonom. un–t. – 2005. – №6 (18). – S.136–143.

Prysiachniuk O. M., PhD (History) Associate Professor of the chair of World History and Methodology of Science, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky (Ukraine, Odessa), a_pank@ukr.net

The source base for the study the history of formation the system of protection of monuments of the cultural heritage in Odessa region

The systemic activity in preserving objects of cultural heritage at the present stage cannot be effective without taking into account the experience of memorial protection institutions of the past.

The purpose of the work is to determine and systematize the source base for studying the history of formation the system of protection of the cultural heritage in Odessa region.

The source of the study of the history of system of protection of the cultural heritage of the Odessa region consists of several documentary complexes, which include all available varieties of written sources. The documents of the Soviet period require a very careful critique. This applies not only to the information in the documents and newspaper publications about the quantitative indicators in the field of protection of monuments. It is about reproducing historical realities, hidden under ideological stamps. A potential source base on the history of the monument protection system gives grounds for making possible conclusions and generalizations.

Keywords: protection system, monument, cultural heritage, Odessa region, source base.

* * *

УДК [930+323.1](477)«1991/2001»

Шемета Ю. М.,
кандидат історичних наук, доцент, доцент
кафедри давньої та нової історії України, Київський
національний університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), jumas@i.ua

**УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОТВОРЕННЯ В ІСТОРИЧНІЙ ДУМЦІ
України 1991–2001 рр.**

Розглянуто науковий доробок українських дослідників 1991–2001, присвячений проблемам українського націотворення з метою з'ясування основних напрямків досліджень у цій сфері та одержаних авторами висновків. В результаті аналізу низки публікацій було визначено, що їх можна згрупувати за такими основними параметрами: дослідження загальнотеоретичних питань, пов'язаних із формуванням націй, в тому числі, української; розгляд процесів формування української нації в контексті державотворення; з'ясування часу появи української нації та часу появи і змісту українських національних свідомості, самосвідомості, ідеї. З'ясовано, що думки дослідників розділилися на прихильників формування української нації на межі XVIII–XIX ст. та таких, які припускали початок цього процесу в попередні часи, мотивуючи появу нації існуванням держави або державницької ідеї, в якій дехто вбачав зміст ідеї національної.

Ключові слова: українська нація, українська національна свідомість, українська національна самосвідомість, українська національна ідея, українська історіографія.

Події останніх років ще раз привернули увагу до питання українського націотворення і супутніх проблем: від суперечок про значення терміну «нація» до правомірності його застосування відносно тих чи тих періодів історії України. Це, у свою чергу, вимагає докладного аналізу процесів формування української нації, її національної ідеї, щоб відповісти на питання: коли саме нація виникла, формується досі, чи уже завершила цей процес, і що саме можна вважати такою ідеєю. Адже подібні відповіді можуть допомогти у процесах її виживання, згуртування і збереження державного існування.

На сьогодні наявний огляд історіографії українського націотворення, що стосується аналізу робіт окремих історичних етапів [1]. На нашу думку, доцільним було би запропонувати огляд тих із них, що з'явилися протягом першого десятиліття незалежного існування української держави, 1991–2001 рр. З одного боку, верхню межу можна традиційно пояснити своєрідним ювілейним підсумком. З іншого, варто зауважити, що

саме цей час був доволі продуктивним на публікації подібного змісту; черговим сплеском зацікавлення темою став період з половини 2000–х, триває він до сьогодні і потребує окремого висвітлення.

Залучатимуться роботи науковців з України. Дослідження безумовно не може бути вичерпним, охоплює частину доробку і його змісту, який, на нашу думку, є цікавим або показовим, і матиме на меті з'ясувати, яким саме аспектам націотворення було приділено найбільшої уваги, чим це було обумовлено, і які здобутки стали принциповими для подальшого розвитку подібних студій.

Термінологія, теоретичні, узагальнюючі роботи. Протягом 1990–х і далі українському загалу стали доступні роботи, присвячені теоретичним аспектам формування націй. Відповідно, саме тоді було закладено основні пріоритети досліджень: пошуки відповіді, чим етнос відрізняється від нації, якими були елементи націотворення у ранньомодерні часи, і чи варто залучати цей період до процесів формування нації.

Прихильником етнічного походження націй виступив М. Брайчевський. В основу нації він покладав суспільний організм, що виріс на етнічній основі, ускладнений низкою інших зв'язків – економічних, станових, політичних, конфесійних, навіть професійних. Головними, але не обов'язковими ознаками нації визначав походження, територію, мову, культуру, господарство [2, с. 130].

Типово примордіалістською прийнято називати точку зору Л. Залізняка [3, с. 4–16]. У популярній формі автор пояснює різницю між нацією та етносом (перше – одержавлений народ, друге – просто народ), вважаючи націю вищою формою розвитку етносу і обумовлюючи її утворення державністю. Л. Залізняк використовує термін «середньовічні нації» на означення народів, які створили власні держави IX–X ст. Визначальну роль в процесах націотворення відводить еліті. Загалом, розглядає саме процеси націотворення з частковим зануренням до історії України у фактах.

Узагальнення, докладний розгляд і систематизацію поглядів українських дослідників та авторів на питання етно– та націогенезу, еволюцію відповідної термінології та її розуміння ними здійснено І. Онищенко [4].

Вершиною історичного поступу етносу вважав націю М. Степико. В одній з робіт того часу автор коротко зупинився на визначеннях нації, зроблених західно-європейськими філософами минулого [5, с. 114–117]. Доволі чітко пояснюється дразливе для окремих держав і народів визначення «титульної нації» як «ойкуменного номінатора», який дає ім'я країні. Головною відмінністю між етносом і нацією автор вважав те, що приналежність до першого є природною і не залежить від вибору людини, натомість атрибутування себе з другим вимагає усвідомленого вибору.

Наслідками ознайомлення з доступною науковою літературою стала популяризація концепцій провідних світових дослідників, зокрема, Е. Сміта, Б. Андерсона, Е. Гобсбаума та ін., а також модерністсько– (нація – продукт індустріального, модерного суспільства) – конструктивістське (нація – уявна спільнота) бачення української нації. В адаптованому вигляді вони викладені у роботі Г. Касьянова [6]. Йому ж належить дослідження і систематизація українського доробку з